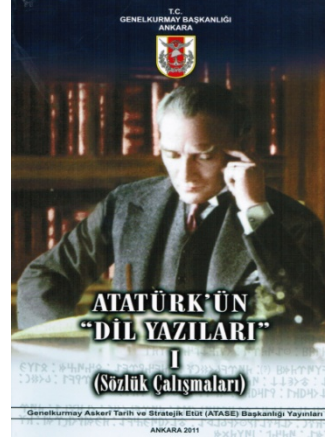

Yasemin YILMAZ (Haz.) (2011), **Atatürk'ün Dil Yazıları - I**
(Sözlük Çalışmaları), Ankara: ATASE Yayınları, 380 s.

İsa SARI*

Sahip olduğu komutanlık ve devlet adamlığı vasıflarının yanı sıra dillerin kökeni, diller arasındaki ilişkiler, dil-düşünce bağları gibi konular üzerine bilimsel hassasiyetlerle eğilip çeşitli araştırmalar yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün dil hususunda üzerinde durduğu noktalardan birisi de, Türkçeye yabancı dillerden giren ve dilin yapısına aykırı nitelikler taşıyan sözcüklerdir. Bu hususta Atatürk, “*Türk dili, dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil, şuurla işlensin.*” sözüyle, Türkçenin unutulmuş ya da unutulmak üzere olan söz varlığının, yapılacak çalışmalarla ortaya çıkarılması gerektiğini hatırlatmıştır.

Atatürk'ün, önce Arapça ve Farsça, sonrasında ise Fransızca başta olmak üzere, yüzyıllardır “prestij dilleri” olarak kabul edilen yabancı dillerin etkisi altında kalmış Türkçenin, belleğindeki söz varlığının daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi ve bünyesindeki aykırı sözcüklerden arındırılarak özleştirilmesi amacına yönelik çalışmalarına, hayatının pek erken dönemlerinde bile rastlamak mümkündür. Çalışmalarının en yoğun olduğu dönem ise, Latin alfabesinin kullanımına karar verdiği ve bu kararını uygulamaya geçirdiği 1927-1928 yıllarıdır. Onun, bu konuda gerçekleştirdiği faaliyetlerden en önemlisi de, şüphesiz, Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurmasıdır. Daha sonradan “Türk Dil Kurumu” adını alacak bu cemiyetin kurulmasıyla beraber, dildeki özleştirme hareketi kurumsal bir desteğe kavuşmuş ve *Derleme Sözlüğü*, *Tarama Sözlüğü*, *Türkçe Sözlük* başta olmak üzere önemli çalışmalar ortaya konulmuştur.

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi.

Üzerinde durduğu konularla ilgili olarak, zaman zaman çevresindeki bilim ve kültür adamlarına da danışan ve onların görüşlerini de dikkate alan Atatürk, Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurmasının ardından, özellikle, Türkçenin sahip olduğu söz varlığının işlenmesi ve sözcük türetme gücünün en verimli şekilde kullanılması konularına daha da önem vermeye başlamıştır. Öyle ki, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk'ün dil konusundaki bilgi ve birikimleri hususunda şunları aktarır:

“Kütüphanesine kapanır, gece demez gündüz demez saatlarca çalışırdı. Akşam yemeklerinde ise, eskiden olduğu gibi, misafirleriyle sohbet edeceği ve biraz başını dinlendireceği yerde, döner dolaşır, yine dil ve tarih bahsi üzerine gelirdi. Ve bu bahse dair konuşurken, güya gençliğinden beri asıl tahsil ettiği ya arkeoloji ya da filoloji imiş gibi birtakım ilmî terimler kullanırdı.”
(Karaosmanoğlu 1971: 72)

Anlaşılabileceği üzere Atatürk, dil ve dil bilimi üzerine belki yüzlerce eser okumuş ve sadece okumakla kalmamış, kendisi de konuyla ilgili pek çok yazı kaleme almış, çeşitli düşünceler ortaya koymuştur. Onun bizzat kendi el yazısıyla yazdığı ve 1934-1936 yılları arasına tarihlenen sözlük çalışmaları ile ilgili yazıları ise, bu çalışmamıza konu olan kitapta bir araya getirilmiştir. Yasemin Yılmaz tarafından hazırlanan ve Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) tarafından yayımlanan *Atatürk'ün Dil Yazıları - I (Sözlük Çalışmaları)* adlı kitapta, Atatürk'ün kaleminden çıkan yüz elliden fazla belge, tıpkıbasımları ve matbu harflerle yeniden yazılmış biçimleriyle yer almaktadır.

380 sayfadan oluşan kitapta; "Giriş", "Belgeler" ve "Atatürk ve Türk Dili Kronolojisi" olmak üzere üç ayrı bölüm bulunmaktadır. Kitabın giriş bölümünde Yılmaz, Türk dilinin konuşulduğu bölgelerin sınırlarına ana hatlarıyla değindikten sonra, "Türkçenin Coğrafyası" adı altında, İsveçli Türkolog Lars Johanson'un Türkçenin yayılma alanlarını gösteren haritasını vermektedir. Aynı bölümde, Türkçenin XV. ve XX. yüzyıllar arasındaki durumunu da özetleyen Yılmaz, Jean Paul Roux'nun bu döneme hâkim olan Türkçe ile ilgili düşüncelerini aktarmaktadır.

Türkçenin özleştirilmesi hususunda, 1923-1932 yılları arasında yapılan çalışmalar ve Dil İnkılâbını hazırlayan şartlar ile ilgili kısa bir tarihçe, bu kısımda yer alan başlıklar arasındadır. Dil İnkılâbının gerekçeleri, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin 11 Temmuz 1932 tarihinde Atatürk tarafından çizilen ilk çalışma taslağı, Dil İnkılâbı ile ulaşılmak istenen hedefler gibi hususlar da, bu bölümde

oldukça anlaşılabilir bir biçimde değerlendirilmektedir. 1932-1934 yılları arasında yapılan tarama ve derleme faaliyetlerinin genel durumunun ardından, Güneş-Dil Teorisi ile ilgili temel bilgiler de yine bu kısımda okuyucuya sunulmaktadır.

Giriş kısmının "Atatürk'ün Dil Yazıları" alt başlığında, Dil İnkılâbıyla ulaşılması hedeflenen "Türk dilini millî kültürümüzün eksiksiz bir vasıtası hâline getirmek", "Türkçeyi çağdaş medeniyetin öngördüğü ihtiyaçları karşılayabilecek bir mükemmeliyete erdirmek" gibi hususlara yer verilmektedir. Yine bu alt başlıkta, *Orhun Abideleri*, *Sekiz Yükme* vb. tarihî Türk lehçelerine ait edebî eserler ve Pekarski'nin *Yakut Dili Sözlüğü* gibi sözlükler başta olmak üzere Atatürk'ün yeni sözcükler türetmede faydalandığı temel kaynaklara da değinilmektedir. Onun, Genel Türkçe söz başı /y-/ , Yakutça söz başı /s-/ denkliği gibi uzmanlık gerektiren konularda da çalışmış olduğu notu ve ayrıca günümüzde sıkça kullanılan *sonuç*, *oturum*, *üye*, *çağdaş*, *bakan*, *başbakan* gibi sözcüklerin ya da *üçgen*, *açı*, *dike*, *yata*, *teğet* başta olmak üzere pek çok geometrik terimin bizzat Atatürk tarafından türetildiği bilgisi de bu alt başlıkta yer alan hususlar arasındadır.¹ Atatürk'ün etimolojiye olan ilgisi ve her sayfasını harf harf incelediği Hint-Avrupa Dillerinin Etimoloji Sözlüğü, Yunan Dili Etimoloji Sözlüğü, Latin Dili Etimoloji sözlüğü gibi, sahip olduğu etimoloji sözlüklerinin bir listesi de burada aktarılmaktadır.

Kitabın "Belgeler" başlıklı bölümünde, Atatürk'ün konuyla ilgili olarak kendi el yazısıyla yazdığı ve yer yer daktiloya geçtiği yazıları; önce tıpkıbasımları, ardından matbu harflerle karşılıkları ve açıklamalarıyla yer almaktadır. Bu bölüm, Atatürk'ün *ayol* sözcüğüyle ilgili bir anısı ve bu sözcüğün kökeniyle ilgili olarak kaleme aldığı yazısıyla başlamakta, çeşitli dillerden Türkçeye giren sözcüklere karşılık önerilen Türkçe kökenli sözcüklerle devam etmektedir. Yazılarda yer alan sesler, ekler ve sözcükler, kitabın hazırlayanı tarafından, çeşitli kaynaklardan yararlanılarak, dipnotlar üzerinden anlamlandırılmakta ve açıklanmaktadır. Örneğin Atatürk'ün, Arapça kökenli *kâmil* ve *kâmilin* sözcüklerine karşılık, Eski Türkçe döneminde sıkça kullanılan *tükel* sözcüğünü ya da yine Arapçadan dilimize giren *âlim* yerine *bilke* sözcüğünü önerdiğini, kitaptaki belgeler aracılığıyla takip edebilmek mümkündür.

¹ Atatürk'ün, ölümünden bir buçuk yıl kadar önce, 48 sayfalık küçük bir geometri kitabı yazdığı ve bu kitabında *zaid*, *müselles*, *mütesaviyü'l-adla* gibi Arapça geometri terimleri yerine bunların Türkçe karşılıklarını kullandığı da bilinmektedir (Korkmaz 1992: 54-64).

Atatürk'ün bu yazılarında önerdiği sözcükler arasında, bugün sıklıkla kullanılan sözcüklerin de yer aldığı görülmektedir: *talim etmek, terbiye etmek* karşılığında *yetiştirmek*; *izâh* karşılığında *yorum*; *direktif, nasihat* karşılığında *öğüt* gibi... Ayrıca, eserin ilerleyen sayfalarında, Atatürk'ün sadece Arapça ve Farsça gibi dillerden değil, Fransızca gibi Batı dillerinden de Türkçeye giren ya da girmek üzere olan *camion* 'yük arabası, kamyon' gibi Türkçenin ses yapısına aykırı sözcüklere *kağrı* gibi Türkçe sözcükler önerdiği görülmektedir.

Eserin son bölümü, 1908 Kasımında düzenlenen Alfabe Kongresinden başlamak üzere, Atatürk döneminde, bizzat Atatürk tarafından ya da onun teşvikleriyle gerçekleştirilen çeşitli etkinlik ve çalışmaları veya Dil İnkılâbıyla ilgili önemli olayları, dönüm noktalarını aktaran bir "Atatürk ve Türk Dili Kronolojisi"nden ibarettir. Bu kronolojide, Atatürk'ün genel olarak dil ya da özel olarak Türkçe ile ilgili söylemiş olduğu önemli sözler de aktarılmış; düzenlenen toplantılar, kurultaylar vb. gibi pek çok önemli etkinlik hakkında bilgiler verilmiştir.

Kaynaklar

- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1971), "Atatürk, Dil ve Tarih", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 242, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 72-74.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), *Atatürk ve Türk Dili, Belgeler - I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILMAZ, Yasemin (2011), *Atatürk'ün Dil Yazıları - I (Sözlük Çalışmaları)*, Ankara: ATASE Yayınları.